

Védett tér

Szerző: Brósz Csaba Botond

Témavezető: Karácsony Tamás DLA

Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem

Építőművészeti Doktori Iskola

Évközi beszámoló

2013.11.04.

Absztrakt

A felgyorsult életritmus és az egységesen elfogadott normák hiánya miatt egyre többen kénytelenek a kiüresedés érzésével szembesülni miközben a tartós gazdasági válság sokakat a társadalom perifériájára sodort. Ebben a helyzetben felértékelődik a biztos pontok szerepe. Olyan pontoké, melyek révén az ember érzi, hogy tartozik valahova. A felismerés által vezérelve az elmúlt években olyan kutatási-tervezési projekteken vettem részt, melyek közösségi életkeretek létrehozását célozták meg: ezek 1) „Védett közösségi terek létrehozása Újpalota lineáris városközpontjának csuklópontjában” című 2012-es, valamint 2) „Védett tér – Kirekesztett nők menedékhelye Józsefváros Magdolna Negyedében” című 2013-es doktori iskolai kutatási projektek.

Problémafelvetés

Napjainkban a társadalom értékrendszere bizonytalan, nincsenek egységesen megítélhető normák és értékek, az életritmusunk felgyorsult, az egyre élesebb anyagi javakért folytatott versenyben sokan kénytelenek szembesülni a kiüresedés érzésével, míg másokat az utóbbi évtizedek gazdasági-társadalmi változásai felkészületlenül értek és a társadalom perifériájára szorultak. „Egy otthontalan és veszélyes világ áll, [...] mint fenyegetettség az emberrel szemben. [...] Az egzisztencia magányosságának ellenpólusa a világba (időbe és térbe) vetettség. Az ember világban való létezésének módja a lakás, a térhez való viszony áll.”¹

1. „Védett közösségi terek létrehozása Újpalota lineáris városközpontjának csuklópontjában”

A „lakáshoz” számos pozitív, defenzív jellemvonást társítunk (megóvás, oltalmazás, biztonságba helyezés) nemcsak a szó fizikai értelmében², egy orientációs pont az egyén életében, s mint ilyen nemcsak a térbeli orientáció, a hely révén a társadalommal való identifikáció számára is támpontot nyújt.³ A lakótelepek egymás alá-fölé sorolt lakásaikkal nem alkalmasak arra, hogy személyes üzenetek hordozóivá váljanak a külvilág felé, pedig fontos funkciója a társas kommunikáció meghatározásában és a self kivetülésében. A lakóparkok nem adnak megfelelő keretet az emberek közötti informális érintkezéshez, a körülöttük kialakuló hatalmas hulladéktereket senki sem érzi magáénak, a még rajtuk lévő kevés műtárgy is folyamatosan pusztul. A lakótelepi lakásoknak egymással és környezetükkel szinte semmilyen kapcsolatuk nincs. Gazdagon rétegzett, vonzó terek hiányában a lakótelepeken található kereskedelmi funkciók nem tudtak versenyt tartani a bevásárló központok, bevásárlóutcák fejlődésével és kiürültek, monofunkciós jellegük erősödött. Építészként, környezetéért felelősséget érző emberként fontosnak tartom a helyhez kötődés erősítését nemcsak a lakótelepek köztartalmának fenntarthatósága, de a lakótelepi funkciószegénység okán fellépő, hatalmas méreteket öltő ingázás miatt is, mely indokolatlan terhet jelent infrastruktúrára, környezetre egyaránt.

2. „Védett tér – Kirekesztett nők menedékhelye Józsefváros Magdolna Negyedében”

A kerület Budapest legszegényebb, mégis növekvő lakosság számú kerülete, melyet 2004-ben 11 eltérő arculatú negyedre osztottak. A legrosszabb hírű negyedben szociális, városrehabilitációs program indult. Céljuk a negyed fizikai, társadalmi, gazdasági értelemben vett megújítása.

A társadalomból kirekesztett nők többsége számára az otthon, mint pozitív jelentéstartalmat hordozó „menedék” csak álmaiban létezik. Egyeseknek az otthon a

¹ Az építészeti tér minőségi dimenziói, 31-32 old.

² Heidegger: Bauen, Wohnen, Denken

³ Mircea Eliade: A szent és a profán

családi agresszió színtere, mások számára szerfüggőségük vagy hátrányos szociális helyzetük jelent nehézséget, védelmet jelentő társadalmi kapcsolatrendszer kiépítésében. A prostituált nők esetében ezek a jelenségek gyakran akkumulálódnak ráadásul futtatóik ellenérdekeltek a helyzetük javításában, gyakran kényszer hatása alatt tartják őket. Ezek a nehézségek visszahatnak pszichés állapotukra, hosszú távú fennálásuk esetén pedig mentálisan sérülhetnek, önbecsülésük csökken alig hagyva esélyt, hogy az ördögi körből kilépjenek. Ezen a helyzeten egy védett közösségi tér kialakítása segíthet, melyben az érintettek pszicho-szociális rehabilitációja megvalósulhat, egy esélyt ad az újrakezdéshez.

Ebben a helyzetben a bizalom kiépítését (csoportfoglalkozásokon való aktív részvétel), a személyes beszélgetéseket, máshol hasonló szakmai tartalommal működő intézmények megismerését tartottam fontosnak.

Előzmények

- 1) A „Védett közösségi terek létrehozása Újpalota lineáris városközpontjának csuklópontjában” című 2012-es doktori iskolai kutatási projekt keretein belül Újpalota Városközpontjában jelöltünk ki egy területet, melynek építészeti-városépítészeti problémáival foglalkoztunk. A helyszínválasztás mellett szólt, hogy a terület a városvezetés kiemelt figyelmét élvezte⁴. A terület alközpont jellege, a társadalom állapotát jelző statisztikák romlása (anyagi helyzet, közbiztonság, elvándorlás, szegregáció, slömösödés) beavatkozást sürgettek.

Megvizsgáltuk az eredeti városépítészeti víziókat, korabeli kritikákat, és összevetettük az általunk tapasztalt állapotokkal. A problématerkép elkészítése során a városszociológia és a környezetpszichológia eszköztárát is felhasználtuk. A polgármestertől megtudtuk, milyen innovatív lehetőségek segítik a hatékony kommunikációt az állampolgárokkal. Kihívást jelentett a életkorban, értékítéletében, vágyiban heterogén összetételű csoportok homogén reprezentálása.

Végül a második félév során a team-el elkészítettük Újpalota Lineáris Városközpont megújításának koncepciótervét, mely az imént leírt forrásokból megismert felvetésekre és saját elemzéseinkből leszűrt tanulságokra próbált meg építészeti választ adni.

- 2) A „Védett tér – Kirekesztett nők menedékhelye Józsefváros Magdolna Negyedében” című 2013-es doktori iskolai kutatási projekt keretét a Rév 8 Józsaferosi Városrehabilitációs és Városfejlesztési Zrt. által készített Magdolna Negyed Program III. szociális programja adta.

Részletesen elemeztük a program keretében megvalósult Kesztyűgyár Közösségi Ház létrejöttét, kapcsolatát a közterülethez, helyiakkal, valamint itt tető alá hozott programokat és azok jelentőségét a társadalom felzárkóztatásának szemszögéből. Az intézmény számomra azért került fókuszpontba, mert itt rendezik meg heti rendszerességgel a „női csoport” foglalkozásait, hasonló tartalommal, mint az új intézményben tervezik („kirekesztett nők menedékhelye”). Ide azokat a nőket várják akik valamilyen oknál fogva nem rendelkeznek számukra „védelmet” biztosító szociális kapcsolatrendszerrel, vagy olyan „menedékkal” ahol a biztonságot adó érzelmeket át tudják élni, segítve töltődésüket. Ezek hiányában az érintettek kisebb-nagyobb mértékű pszichés betegségektől szenvednek, így a program egyik célkitűzése a nők pszicho-szociális rehabilitációja, kibontakozásuk, fejlődésük biztosítása. A program kidolgozásában oroszlánrésze volt a „Kiút Veled egyesületnek”.

A tervezett intézmény szakmai programja némileg eltér majd a női csoportétól, ide elsősorban prostitúcióra kényszerített, bántalmazott, szerhasználó nőket várnak akik pozitív mintát, hitet kaphatnak majd az itt folyó rehabilitációs foglalkozások által. A kutatásom arra összpontosult, hogy milyen fizikai környezet segítheti a részletesen

⁴ „Újpalota Közösségi Ház bővítése ötletpályázat” – 2011, Zsókavár utcai orvosi rendelő átalakítása – 2012

kidolgozott, szerteágazó programnak a megvalósítását. Egyrészt nemzetközi analógiákat kerestem, másrészt a Kesztyűgyárban működő „női csoport” foglalkozásain személyesen is részt vettünk. Kérdeztük őket a jelenlegi fizikai környezetükhöz fűződő viszonyokról és a remélt új otthonról. Nem mindenkiel tudtunk építészeti értékkelhető eszmecserét folytatni, azonban a foglalkozások vezetői, valamint pszichológus segítségével az információtöredékek, személyes történetek is hasznosnak bizonyultak. Figyeltük a térhasználat módját a különböző foglalkozások során és. A megfigyelések támpontot adtak a különböző rendeltetésű zónák kialakításában és lehetővé tette, hogy a közösség természetes fizikai térstruktúrálási elve elé építészként ne gördítsünk akadályokat. Mindenhol vannak félprivát zónák (például kis „ülőfülkék”) ahova a nők visszahúzódhatnak, ha egy kis magányra vágnak és fontosnak tartottuk, hogy ezt tőlük elkülönülten az ott dolgozók számára is biztosítsuk (a munka pszichésen megterhelő). A falakon számos felület van, amit saját értékteremtő (kézműves foglalkozásokon) végzett munkáikkal színesíthetnek. Ez támpontot adott a különböző rendeltetési egységek méretezéséhez, lehetővé teszi, hogy a közösség természetes fizikai térstruktúrálási elve elé építészként ne gördítsünk felesleges akadályokat. Mindehol vannak kisebb zugok, ahova a nők visszahúzódhatnak, ha egy kis magányra vágnak, felületek, melyeket saját értékteremtő munkáikkal gazdagíthatnak. A munkaközi kiveiteli tervet 2013 tavaszán küldtük el a Rév 8 munkatársainak, a kivitelezés jelen állás szerint 2014-ben kezdődik.

Legfontosabb tapasztalatok

Az elmúlt két és fél évben összegyűlt ismeretanyag (szakirodalom, beszélgetések, csoportfoglalkozások, és a tervezés tapasztalatai) legfontosabb megállapításait összeírtam és további szakirodalmi ismeretekkel bővítettem. Célom az anyag átstrukturálása, átláthatóvá tétele, szintézise, ami a későbbiekre nézve is segítséget jelenthet.

- 1) Otthonaink gazdasági, társadalmi, kulturális igényeink fontos kifejezői, *identitásunk része*.** Az ember által alakított környezet nem pusztán fizikai vagy művi környezet, hanem megörökített emberi magatartásforma. A „lakáshoz” számos pozitív, defenzív jellemvonást társítunk (megóvás, oltalmazás, biztonságba helyezés) nemcsak fizikai védelem értelmében⁵, egy orientációs pont az egyén életében, s mint ilyen nemcsak a térbeli orientáció, hanem a hely révén a társadalommal való identifikáció számára is támpontot nyújt.⁶ Az egyénnek szükség van egy viszonyítási pontra, ahol a térben meggyökereszik és amelyre a térben minden viszonyát vonatkoztathatja. Az ismerős és idegen térségek között közvetítő elemek szolgálják a kommunikációt, átmenetet.
- 2) Az épületek és külső környezetük találkozásánál létrejövő térbeli kapcsolat egy határzóna.** Határzónák az épületen belül is értelmezhetőek különböző rendeltetésű helyiségek, helyiségcsoportok találkozásánál. A határzónák (átmeneti zónák) egyben szűrőként is funkcionálnak: az arra jogosultaknak bebocsátást biztosítanak, másrészt kibocsátó, rendeltetését a környezetbe sugárzó, így szerepük elsősorban az összekötés, kapcsolatok biztosítása. Amennyiben a belsőt adott társadalmi egységhez tartozó privát zónának tekintjük, a külsőt nagyobb társadalmi egységhez tartozó nyilvános zónának, úgy a határtér félnyilvános és félnyilvános zónát képes létrehozni, mintegy rendezve használóinak körét, a használat módját. Az átmeneti zónák a különböző tériségeket használó embercsoportok találkozási terei, melyek önálló építészeti artikulálást igényelnek, a települések, városok térstruktúrájának szervezésében van döntő szerepük. A tevékenységek specializálódása során sajátos monofunkciós építészeti terek, épületek jöttek létre. Köztük immár nem szabadságfokkal, vagy egyfajta térbeli többlettel rendelkező átmeneti terek, hanem viszonylag zárt kommunikációs csatornák teremtettek összeköttetést. A lakótelepi lakásoknak egymással és környezetükkel szinte semmilyen kapcsolatuk nincs. A lakások privát tere és az utca nyilvános tere között csupán zárt kommunikációs csatorna van, melyek nem képesek közösen használható előteret, átmeneti teret értelmezni. A lakótelepről nem csak a utcák tűntek el, de az épületek a környezetük áthatásában létrejövő határzónák egymással is érintkező láncolatai, amelyekből az utca összeáll. **A működési szinthez képest meglévő fölösleg a létezés egy magasabb szintjén értelmeződő többlet.** E

⁵ Heidegger: Bauen, Wohnen, Denken

⁶ Mircea Eliade: A szent és a profán

többleteljelentés képződik le a térbe, ha a puszta működéshez szükségesnél gazdagabb téri világ keletkezik.

E határterek jellemző történeti példája a tornácos parasztház, ebben az esetben a külsőből (utca), a belső szobájába való eljutás többszörösen, határvonalakkal tagolt.

- 3) Az egyénben lejátszódó pszichológiai folyamatok és szociofizikai környezet között kölcsönös, dinamikus kapcsolat áll fenn.** Az épített környezet az emberi viselkedések és társadalmi cselekvések rendszerére folyamatosan visszahat, s így a környezet minősége az azt használó társadalomnak egyrészt tükrözi, másrészt alakítja.

Az átmeneti terek hiánya, bizonytalan artikulálása összefügg a modern nagyvárosi társadalmak szerveződésével. Az individuumokra szétesett társadalomban az egyének a különböző rendeltetésű működési egységekben jól meghatározott szinteket foglal el, de nem mint egész, hanem csak mint rész van jelen (valahol lakik, dolgozik, sportol). Ahol egészen jelen tud lenni az a közösség, a társadalmi egységek szabad társulása. De ahogy a modern építészet funkcionalista úgy a modern nagyvárosi társadalom is az: egyre kevésbé biztosít helyet a működéshez nem feltétlenül szükséges köztes emberi viszonylatoknak, kapcsolatoknak.

- 4) A társadalom pluralizálódása és gyorsan változó igények, valamint a társadalmi normák- és identitását érintő bizonytalanságok intenzív és őszinte párbeszédet indokolnak a tervezés során. A megfelelően koordinált információs csatornák segítik a helyes tervezői döntések meghozatalát, miközben az érintettek bevonása a folyamatba a tervezés felett érzett társadalmi kontroll gyakorlásán keresztül fokozott érzelmi kötődés alakít ki környezetük iránt, hozzájárulva a felelősségteljes térhasználathoz. A szociofizikai környezet feletti személyes kontroll befolyásolja az egyén biztonságérzetét és felelősségteljes magatartását.**
- 5) A tér által közvetített ingerek (morfológia, mintázata, szín) és emlékek segítik a tájékozódást és viselkedési stratégiák kialakítását, ezáltal az egyén biztonságérzete szempontjából meghatározó tényezők. Az ingerekhez való viszonyulás mintázata változó, megfigyelhetőek azonban helyi, közösségi, nemi stb. sajátosságok, melyek támpontul szolgálhatnak egy tervezési feladat során. A térhez való viszonyulás mintázatát az elemek összetartozása (koherencia), összetettsége (komplexitás), olvashatósága (legibilitás), rejtéjessége (nem azonnal hozzáférhető információval történő ellátása) és ezen elemek időbeli állandósága befolyásolja.**

- 6) A védett tér olyan kontrollálható, a közösség fizikai- és szociológiai struktúrálási elvén alapuló szociofizikai környezetet jelent, mely a biztonságérzet megteremtésén keresztül képes pozitívan befolyásolni a benne tartózkodók érzelmi állapotát. Az egyének a fizikai környezetük és társadalmi interakcióik feletti kontroll gyakorlásán keresztül képesek szabályozni az őket érő ingerek minőségét és mennyiségét, a folyamatos készenlét feletti kényszer enyhül, ami utat nyit a lelki feltöltődés előtt.

Felhasznált irodalom:

Tábori Zoltán: Magdolna negyed, Osiris kiadó, Budapest, 2009

KSH, Budapest statisztikai évkönyve, 2009

Budapest - Józsefváros Magdolna Negyed Program II. 1. kötet Akcióterületi Terv

Budapest - Józsefváros Magdolna Negyed Program III., 3/b. kötet, Teljes Akcióterületi Terv, 75-78. old.

Alföldi György – Kovács Zoltán, Városi Zöld Könyv, Építésügyi Tájékoztatási Központ Kft., Budapest, 2008, 26-49. old

Oscar Newman, Defensible Space, Architectural Press, London, 1972

Dúll Andrea: A környezetpszichológia alapkérdései, L' Harmattan, 2009

Csizmady Adrienne: A lakóteleptől a lakóparkig, Új Mandátum könyvkiadó, Budapest, 2008

Ferkai András: Lakótelepek, Budapest Főváros Főpolgármesteri Hivatal, Budapest, 2005

Báthory Erzsébet, Gyenes Zsuzsa, Kelemen Árpád, Klein Heni, Péterfi Ferenc, Tánczos Zsuzsa: „Merre tart a városrész a legfrissebb társadalomstatisztikai adatok tükrében?” az elemzéseket a KSH 2001. évi népszámlálási adatainak a XV. kerületre, s Újpalotára vonatkozó adatai alapján készítették

Péterfi Ferenc: „Lakossági együttműködési irodák létrehozása a XV. kerület városrészeiben Újpalotán, Rákospalotán és Pestújhelyen”, Budapest, 2011. január 18.

Péterfi Ferenc: Közösségi bevonás és lakossági részvétel a városmegújításban - Szakmapolitikai ajánlások (A Közösségfejlesztők Egyesülete Városmegújítási Munkacsoportjának állásfoglalása és javaslatai)

Az ajánlásokat kiadja: a Közösségfejlesztők Egyesülete és a SZÖVETSÉG a Közösségi Részvétel Fejlesztéséért

dr. Szimon Ildikó, Arlett Annamária: „A városfejlesztés civil elvei” Budapest XV. kerületi Rákospalotáért Közhasznú Egyesület és a MÁV Telep Baráti Köre Közhasznú Egyesület szerint, Budapest, 2010

Schneller István: Az építészeti tér minőségi dimenziói, Terc Kiadó, Budapest, 2005.

Ferkai András: Űr vagy megélt tér, építészettörténeti írások, Terc kiadó, Budapest 2003

Internetes források

<http://www.rev8.hu/project.php?id=33>, 2012.12.20.

<http://epiteszforum.hu/kesztyugyar-kozossegi-haz-a-matyas-teren>

<http://en.wikipedia.org/wiki/T%C5%8Dkei-ji>, 2013.01.04.

http://en.wikipedia.org/wiki/Women%27s_shelter, 2012.11.06.

<http://www.sheltersforwomen.org/>, 2012.11.06.

<http://baptistasegely.hu/hirek/2012-04-05/test-leertekelve-eladott-lanyok-tapasztalatai-is-bekerultek-egy-informalo-konyvbe>, 2012.12.20.

<http://www.mr1-kossuth.hu/hirek/itthon/gyermekprostitucio.html>, 2012.11.06.

M1 Híradó 19.30., 2012.12.28.

<http://www.nepszava.hu/articles/article.php?id=241667>, 2012.11.27.

<http://openarchitecturenetwork.org/node/2687>, 2012.11.21.

<http://crimestat.b-m.hu/>, 2012.11.07.